

Elżbieta Dziwosz

Nauczanie jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej

Studia Katechetyczne 7, 166-180

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nauczanie jako zadanie szkolnej lekcji religii katolickiej

*Nauczanie jest pojęciem współcześnie szeroko rozumianym i zasadniczo prawidłowo pojmowanym przez przeciętnego człowieka. Przez przeciętność będzie tutaj rozumiana ogólna znajomość świata i orientacja człowieka w istniejących przemianach cywilizacyjnych. O nauczaniu, podobnie jak i o uczeniu się, mówimy wtedy, gdy występuje ono w postaci czynności okazjonalnych i przypadkowych, jak i wówczas, kiedy staje się systematycznym, planowym i bezpośrednim kierowaniem procesem uczenia się¹. Nauczanie, zwłaszcza w sferze religijnej i etycznej winno iść w parze z kształceniem, uczeniem się, wychowywaniem, a nade wszystko wtajemniczaniem. W nauczaniu istotne jest określenie celów i zadań, gdyż to one służą prawidłowemu planowaniu nauczania i są podstawowymi składnikami każdego procesu dydaktyczno-wychowawczego. W nauczaniu religii – katechizowaniu *cel rozpatrywany jest od strony katechizowanego, zadania od strony katechizującego. Cele odpowiadają zadaniom, związane są one z doborem treści, decydują o wyborze metody, formy nauczania i uczenia się oraz środków dydaktycznych*².*

1. Istotne cechy nauczania religii w systemie szkolnym

Nauczanie jawi się wśród wielu zadań związanych z edukacją jako priorytet służący ogólnemu rozwojowi człowieka i jest nierozłączne z systemem szkolnym. Wśród szkolnych przedmiotów nauczania od kilkunastu lat zaistniała na nowo w Polsce lekcja religii. Wychodząc z parafialnych salek do sal szkolnych, powoli próbuje się ją przekształcić w formę nauczania katechetycznego na terenie szkoły, tak, aby spełniała ona oczekiwania zarówno wspólnoty Kościoła katolickiego, jak i kształcenia ogólnego, przyjętego w naszym kraju. *Nauka religii, pojmowana jako przedmiot i jedno z zadań szkoły, realizowane w procesie pracy nauczyciela z uczniami, o tyle posiada wymiar katechetyczny, o ile nauczyciel i uczniowie są szczerze zainteresowani sprawami wiary. Jeśli grupa szkolna, korzystająca z nauki religii, jest wyłącznie wspólnotą nauczania-uczenia się, nie*

¹ Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2002, s. 27.

² J. Szpet, *Cel i zadania katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, Tarnów 2004, t. 1, s. 35.

zaś wspólnoty wiary, trudno mówić o wymiarze katechetycznym tego spotkania, a jeszcze trudniej utożsamić naukę religii z katechezą³. Coraz częściej jednak mówi się o obecności Kościoła w szkole i szkoły w Kościele, gdyż jest to ogromna szansa na pogłębioną współpracę w nauczaniu i wychowaniu nie tylko przez dołączenie jeszcze jednego przedmiotu do listy przedmiotów szkolnych, ale przez wpisanie się katechezy w system szkolny, głównie przez współpracę osób tworzących Kościół i szkołę. Warto również pamiętać, że ten sposób obecności Kościoła w szkole jest równie ważny, jak obecność katechezy i katechetów⁴.

W Rzeczypospolitej Polskiej największy procent wyznawców wśród różnych religii zajmuje religia katolicka, gdyż nadal ponad 98% Polaków deklaruje swoją katolickość. *Rocznik statystyczny* z 1992 roku podaje liczbę 35.894.538 wiernych na 38.300.000 mieszkańców⁵. W 2002 roku natomiast było 34.532.67 wiernych na 38.641.000 mieszkańców naszego kraju⁶. Już same te liczby wskazują na zasadność zajęcia się sprawą szkolnej lekcji religii i jej zadaniami w systemie nauczania. *Nauczanie religii to zespół działań mających związek z dziełem katechezy Kościoła, ale jednocześnie respektujących podmiotowy charakter szkoły*⁷. Ten respekt wyraża się w szanowaniu ogólnych celów i zadań nauczania, które podejmuje szkoła do realizacji.

2. Taksonomia celów i zadań ogólnego nauczania szkolnego w Polsce

Cz. Kupisiewicz za nadrzędny cel stawia zapewnienie wszystkim uczniom optymalnego rozwoju intelektualnego. Temu są podporządkowane cele podrzędne, takie jak⁸:

1. Zaznajomienie uczniów z podstawami usystematyzowanej wiedzy o przyrodzie, społeczeństwie, technice i kulturze w zakresie najważniejszych rzeczy, zjawisk, wydarzeń i procesów oraz operatywne posługiwanie się tą wiedzą

³ W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 76.

⁴ K. Nycz, *Szkoła miejscem katechezy?*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 15.

⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik statystyczny*, Warszawa 1992, s. 41, 60.

⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Mały rocznik statystyczny Polski*, Warszawa 2002, s. 111, 131.

⁷ P. Tomasik, *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 205.

⁸ Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, dz. cyt., s. 64nn.

przy przekształcaniu fragmentów rzeczywistości, dostosowanymi do możliwości dzieci i młodzieży.

2. Rozpoznanie zainteresowań i zdolności poznawczych uczniów, a mianowicie ich krytycznego myślenia, uwagi, wyobraźni, pamięci, fantazji i różnorodnych umiejętności praktycznych.
3. Kształtowanie u dzieci i młodzieży akceptowanego społecznie systemu wartości, systemu spójnych merytorycznie i logicznie poglądów i przekonań, wyznaczających stosunek do świata oraz ukierunkowujących ich postępowanie.
4. Wdrażanie uczniów do samokształcenia.
5. Zaznajomienie uczniów z ogólnymi podstawami produkcji i organizacji pracy w zakresie najważniejszych dziedzin wytwórczości oraz w umiejętności posługiwania się najprostszymi narzędziami i maszynami.

W. Okoń natomiast dzieli cele i zadania na dwie grupy zależne od stron oddziaływania: rzeczową i osobowościową. Strona rzeczowa wiąże się z poznawaniem świata obiektywnego i nabywaniem sprawności pomagających brać udział w jego kształtowaniu. Strona osobowościowa, zwana też podmiotową, wiąże się z poznawaniem samego siebie, kształtowaniem motywacji i zainteresowań oraz nabywaniem sprawności sprzyjających kształtowaniu samego siebie⁹. Trzy podstawowe cele kształcenia rozpatrywane od strony rzeczowej to:

1. Opanowanie podstaw wiedzy naukowej o przyrodzie, społeczeństwie, technice i sztuce.
2. Ogólne przygotowanie uczniów do działalności praktycznej.
3. Kształtowanie u uczniów przekonań i opartego na nich poglądu na świat jako swoistej całości.

Trzy cele podmiotowe obejmują natomiast:

1. Ogólny rozwój sprawności umysłowej i zdolności poznawczych (myślenia, obserwacji, wyobraźni, pamięci, uwagi).
2. Kształtowanie potrzeb, motywacji, zainteresowań i zamiłowań uczniów.
3. Wdrożenie do samodzielności przez opanowanie techniki samokształcenia i przyzwyczajanie do pracy samokształceniowej.

W dydaktyce ogólnej od dłuższego czasu mówi się o tzw. taksonomii celów, czyli klasyfikacji, i wyodrębnia w niej trzy dziedziny celów: poznawczą, emocjonalną, psychomotoryczną. Taksonomia dotyczy nie tylko procesu dydaktycznego, ale również projektowania i prowadzenia całej działalności edukacyjnej.

⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 69nn.

Hierarchia taksonomiczna dotyczy różnych szczebli, od polityki oświatowej, którą podejmują politycy, poprzez zarządzanie oświatą aż po nauczycieli, którzy formułują cele operacyjne dla realizacji zadań programowych na konkretnych lekcjach. Dla pokazania taksonomii celów w dydaktyce ogólnej posłużymy się zestawieniem tabelarycznym, aby ukazać, jak szeroko jest ona pojmowana i porządkowana.

Sfera poznawcza	Sfera emocjonalna	Sfera psychomotoryczna
Wiadomości	Odbiór bodźców	Percepcja
Analiza	Działanie	Naśladownictwo
Synteza	Wartościowanie	Ćwiczenia
Rozumienie	Systematyzacja	Automatyzacja czynności
Zastosowanie	Wybór własnego stałego systemu wartości	Wykonywanie czynności z wprowadzaniem modyfikacji
Ocena		

Zadania mają różny stopień ogólności i konkretyzacji. Taksonomie formułują je dość ogólnie i kierunkowo. Wyraźniejszą konkretyzację uzyskują w praktyce dydaktycznej przy realizacji konkretnego przedmiotu w określonej klasie¹⁰. Jak wpisuje się szkolne nauczanie religii w tę ogólną taksonomię celów określonych przez dydaktykę ogólną, postaramy się pokazać w dalszych rozważaniach.

3. Zadania szkolnej lekcji religii według polskiego *Dyrektorium katechetycznego*

Zadania szkolnej lekcji religii są określone w polskim *Dyrektorium katechetycznym*. Poruszają wiele aspektów, dotyczących zarówno sfery osobistej, jak i społecznej człowieka, jego przyszłych wyborów, działań i odpowiedzialności za siebie i innych. Zadania te nie tylko są skierowane do uczniów objętych nauczaniem, ale poruszają wiele podmiotów odpowiedzialnych za szkolne nauczanie religii. Można je określić w następujących hasłach¹¹:

¹⁰ J. Pótturzycki, *Dydaktyka dla nauczycieli*, Toruń 1998, s. 52-55.

¹¹ Zawarte są one w PDK 83-85, skąd pochodzą cytaty i odwołania.

W zadaniach wynikających z **zasady pomocniczości** na miejsce czołowe wysuwa się respektowanie podstawowych praw człowieka, zwłaszcza prawa do wolności religijnej, prawa do wykształcenia (obejmującego nauczanie i wychowanie) oraz prawa rodziców do nauczania i wychowania swoich dzieci zgodnie z ich przekonaniem religijnymi.

Z powyższą zasadą nierozłącznie związane jest zadanie **wychowania chrześcijańskiego**. Nauczanie religii w szkole publicznej winno bowiem doprowadzić do umiłowania Boga i przyłgnięcia do Niego. *Lekcja religii jest także przedmiotem szkolnym, dlatego też domaga się takiej samej systematyczności i organizacji, co inne przedmioty szkolne. Nauczanie religii nie sytuuje się wobec tych przedmiotów jako coś dodatkowego, lecz stanowi element koniecznego dialogu interdyscyplinarnego. Z tego powodu należy dążyć, na ile zezwalają i umożliwiają to cele katechetyczne, do skorelowania treści nauczania religii z treściami pozostałych przedmiotów szkolnych. Korelacja ta może przyjmować formę integrowania treści i celów wychowawczych lub uzupełniania pomijanych treści. Tam, gdzie to konieczne, nauczanie religii w szkole winno także przyjąć wobec nich funkcję polemiczną.* Osobny, ale jakże aktualny problem stanowią oceny szkolne na lekcji religii. *Podstawą wystawiania oceny szkolnej w nauczaniu religii jest wiedza ucznia, jego umiejętności, a także aktywność, pilność i sumienność. Nie powinno się natomiast oceniać za udział w praktykach religijnych. Należy bowiem przyjąć zasadę, obecną też w katechezie parafialnej przed 1990 rokiem, że życie religijne jest przedmiotem osądu sumienia dokonywanego wobec Boga.*

Posługa słowa: *Nauczanie religii w szkole stanowi specyficzną i oryginalną formę posługi słowa. Jego charakter katechetyczny wyraża się w tym, że powinno mieć powiązanie ze wszystkimi działaniami katechetycznymi Kościoła i na miarę swych możliwości wypełniać wszystkie funkcje katechezy zwłaszcza w zakresie nauczania i wychowania, oraz być pogłębieniem intelektualnym i przygotowaniem do katechezy integracyjnej.*

Aby te działania odniosły właściwy skutek, muszą być osoby odpowiedzialne za organizację szkolnej lekcji religii. Stąd polskie *Dyrektorium katechetyczne* wskazuje na **proboszcza parafii**, na terenie której znajduje się szkoła, a który winien podjąć ściśle współdziałanie z rodzicami, szkołą i katechetą. *Proboszczowie winni dołożyć wszelkich starań, aby nieustannie pogłębiała i rozwijała się współpraca parafii i szkoły oraz by Dobra Nowina docierała bez przeszkód do wszystkich, którzy na terenie szkoły zechcą jej słuchać. Powinni też zadbać o dobry kontakt z radami pedagogicznymi, nie zaniedbując oczywiście takich zwyczajowych, ale i ważnych okazji, jak składanie wzajemnych życzeń z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, udział w przygotowaniu inauguracyjnej i zakoń-*

czenia roku szkolnego oraz Dnia Edukacji Narodowej. Wyrazem troski parafii o szkoły winno być uzupełnianie, w miarę możliwości i potrzeb, religijnego księgozbioru bibliotek szkolnych.

Nowa ewangelizacja: *Nauczanie religii w szkole otwiera nowe możliwości ewangelizacyjne. Zwiększa ono bowiem zasięg odbiorców Dobrej Nowiny, zarówno wśród uczniów, jak i nauczycieli. Dzięki temu Kościół ma możliwość przezwyciężania stereotypów dotyczących wiary i życia religijnego, zwłaszcza tych, które głoszą prywatność religii i nieuchronność konfliktu wiary i wiedzy. W ramach nauczania religii w szkole należy podejmować zadania nowej ewangelizacji lub pre-ewangelizacji wobec osób nieochrzczonych lub nie mających kontaktu z Kościołem.*

Kształtowanie chrześcijanina odpowiedzialnego: *Postawienie nowych wymogów nauczania religii w szkole powinno być traktowane jako szansa duszpasterska. Dotyczą one organizacji i systematyczności przekazu nauki chrześcijańskiej oraz przeformułowania efektów nauczania katechetycznego, które winno kształtować samodzielnego w swych osądach chrześcijanina, odpowiedzialnego za siebie i świat.*

Pomoc szkole ze strony katechezy szkolnej: *Szkolne nauczanie religii jest służbą świadczoną polskiej szkole. Akcentuje ono pomocniczą funkcję szkoły wobec rodziny, pragnie przeciwdziałać stresogennemu charakterowi systemu edukacji oraz przywrócić temu systemowi właściwą płaszczyznę aksjologiczną.*

Przygotowanie do życia wychowanków: *Ma ono integrować kulturę i wiarę, prowadzić do internalizacji wartości i postaw chrześcijańskich, zaszczerpić tolerancję światopoglądową. Obecność w szkole katechetów, zwłaszcza kapłanów i siostr zakonnych, stanowi szansę dla rozwijania duszpasterstwa nauczycieli.*

Praca duszpasterska Kościoła: *Z tej racji biskup diecezjalny może skierować niektórych kapłanów do wyłącznej pracy katechetycznej. Posługa tych kapłanów, zwanych prefektami, na rzecz szkoły, ich związek z parafią, a także przepisy odnoszące się do ich utrzymania zawiera Regulamin posługi pasterskiej prefektów, stanowiący aneks do Dyrektorium.*

Pomoc rodzinie: *Nauczanie religii w szkole publicznej winno też być traktowane przez nauczających i odpowiedzialnych za to nauczanie jako szczególna pomoc świadczona rodzinie w wychowaniu chrześcijańskim. Nie można jednak zdejmować z rodziców całej odpowiedzialności za to wychowanie. Rodzice chrześcijańscy winni mieć świadomość, że to oni są pierwszymi wychowawcami swych dzieci, także w dziedzinie wychowania chrześcijańskiego. Uwrażliwieniu na te sprawy winny służyć indywidualne kontakty katechetów z rodzicami oraz*

zebrania, w trakcie których podejmowane będą także działania pogłębiające formację religijną samych rodziców.

Zasady wynikające z polskiego dokumentu katechetycznego są zgodne z ogólnymi zadaniami, jakie stawia Kościół powszechny przed współczesnym człowiekiem, w jego dążeniu do szeroko pojętego rozwoju i życia w odpowiedzialności za przyszłość ziemi, następnych pokoleń i trwania w wierze w Boga. Są to konkretne zadania, które muszą mieć odzwierciedlenie również w praktyce kształcenia dzieci i młodzieży. Wymagają one uporządkowanego działania na poszczególnych poziomach nauczania. Takiemu planowemu działaniu może służyć stworzona przez dydaktykę ogólną taksonomia celów. Czy może mieć ona zastosowanie w dydaktyce katechetycznej, postaramy się wykazać w kolejnym punkcie naszych rozważań.

4. Taksonomiczny układ celów i zadań w szkolnym nauczaniu religii

Każde z zadań wynikających z *Dyrektorium katechetycznego* wpisuje się w ogólną taksonomię celów, choć jak przeanalizujemy dokument, nie tworzy jej w uporządkowany sposób. Wszystkie zadania jawią się jako priorytetowe w szkolnym nauczaniu religii.

Taksonomia celów w dydaktyce ogólnej, choć bierze pod uwagę całościowy rozwój człowieka, pomija tak ważną dla niego sferę, jaką jest sfera duchowa. W nauczaniu religii nie może zabraknąć tego aspektu w formułowaniu celów dydaktycznych. I tak też to czyni dydaktyka katechetyczna. Głównym odniesieniem taksonomii celów dydaktycznych w szkolnym nauczaniu religii jest sam Bóg, którego ma spotkać człowiek na swej drodze życiowej, którego ma *dotknąć* i żyć z Nim aż do ostatecznego zjednoczenia się w wieczności. To Bóg-Stwórca ma przenikać rozwój człowieka, niezależnie od tego, w jakim okresie życia człowiek Go spotka i czy ostatecznie zaprosi Go do współtworzenia swojego życia. Nawet człowiek, który deklaruje swą niechęć do Boga, wiary i Kościoła, spotyka się na różne sposoby z rzeczywistością religijną. Uczestnik szkolnej lekcji religii także dotyka tej rzeczywistości, stąd pomijanie w planowaniu rozwoju ucznia sfery duchowej byłoby niezaprzeczalnym błędem.

Próbując dostosować (celnie, ale w sposób niepełny, sformułowaną przez dydaktyków) dydaktyczną taksonomię celów do dydaktyki katechetycznej, może powstać następujący zakres celów i zadań, istotnych dla szkolnego systemu nauczania religii:

Bóg Stwórca Zbawiciel			
Człowiek i jego rozwój			
Sfera duchowa	Sfera poznawcza	Sfera emocjonalna	Sfera psychomotoryczna
Rozwój wiary i nauczanie modlitw	Wiadomości	Odbiór bodźców	Percepcja
Pomocniczość	Analiza	Działanie	Naśladownictwo
Posługa słowa i wychowanie liturgiczne	Synteza	Wartościowanie	Ćwiczenia
Nowa ewangelizacja i wprowadzenie do misji	Rozumienie	Systematyzacja	Automatyzacja czynności
Pomoc rodzinie i wychowanie do życia w rodzinie i wspólnocie	Zastosowanie	Wybór własnego stałego systemu wartości	Wykonywanie czynności z wprowadzaniem modyfikacji
Odpowiedzialność formacja moralna	Ocena		

W katechetycznej taksonomii celów winno pojawić się dodatkowe ogniwo (w stosunku do taksonomii ogólnej), jakim jest sfera duchowa, bez zapominania o innych sferach rozwoju człowieka. Stawiamy ją na pierwszym miejscu, gdyż uważamy, że w szkolnym nauczaniu religii jest ona priorytetowa. W praktyce szkolnej sfery te winny być traktowane równorzędnie i realizowane nierozłącznie. Wzajemne ich przenikanie i uzupełnianie się w formułowaniu celów szczegółowych może przynieść korzystne efekty w szkolnym nauczaniu religii, tak mocno wpisującym się w kształcenie ogólne. Bowiem *szkolne nauczanie jako istotna część katechezy powinno wypełniać zarówno zadania postawione przez Kościół, jak i wybrane cele wyznaczone przez szkołę. Zadaniem nauczania religii w szkole jest przekaz nauki wiary i wychowanie chrześcijańskie tak, by doprowadzić do umiłowania Boga i przyłgnięcia do Niego*¹².

Zastosowanie taksonomii celów i zadań w nauczaniu szkolnym wynika z programów i tworzonych do nich podręczników szkolnych. Wśród zadań katechezy wynikających z *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* wyszczególniono rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, nauczanie modlitwy, formację moralną, wychowanie do życia we wspólnocie oraz wprowadzenie do misji. Podział ten stanowi swoistą taksonomię, która nieco odbiega od przyjętej taksonomii celów i zadań w dydaktyce ogólnej. Mieści się w przyjętej przez nas do taksonomii celów katechetycznych, tzw. *sferze duchowej*.

Wedle *Podstawy programowej katechezy, działania zmierzające do realizacji celów katechetycznych przez nauczyciela i przedmiot (materiały, podręczniki i inne*

¹² K. Nycz, *Szkola miejscem katechezy?*, art. cyt., s. 17.

pomoce naukowe), noszą nazwę *zadań nauki religii*¹³. Uszczegółowienie tych zadań znajdujemy w tym dokumencie, który stopniuje je odpowiednio do wieku ucznia, od nauczania przedszkolnego, poprzez szkołę podstawową i gimnazjum, aż do szkół ponadgimnazjalnych. Osobno traktuje o nauczaniu osób szczególnej troski.

5. Nauczanie jako zadanie nauki religii dzieci i młodzieży

W wieku przedszkolnym w nauczaniu religii kładzie się nacisk na odkrywanie przez dziecko Boga. Często bywa tak, że z Bogiem dziecko spotyka się dopiero na katechezie w przedszkolu. Rodzice, po doprowadzeniu dziecka do chrztu, często zapominają szybko o przyrzeczeniach chrzcielnych i nie pielęgnują w dziecku daru, jaki wówczas otrzymało. Idąc do przedszkola, dziecko nie potrafi prostymi słowami pomodlić się, uczynić prawidłowo znaku krzyża, nie zna kościoła jako miejsca szczególnego spotkania z Bogiem. O Bogu mówi mu się w domu właściwie tylko przy okazji Świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, nie uczestnicząc przy tym nawet w liturgiach świątecznych w kościele. A i w przedszkolu najczęściej dziecko spotyka się z katechezą dopiero w wieku 6 lat, gdy rodzice przypominają sobie o konieczności przygotowania dziecka do szkoły i w dalszej perspektywie do I Komunii Świętej¹⁴.

¹³ PPK, s. 11.

¹⁴ Te stwierdzenia pochodzą z doświadczenia pracy autorki jako katechetki w jednej z warszawskich parafii. Po powrocie katechezy do szkół i przedszkoli zajęcia odbywały się na wszystkich poziomach nauczania przedszkolnego. Wraz z kolejnymi latami ubywało dzieci na katechezie przedszkolnej, aż do obecnego czasu, gdzie katechezą objęte są zazwyczaj tylko dzieci sześciolatnie. Co stało się zatem z katechezą przedszkolną na niższych poziomach? Powodów jest wiele. Jednym z nich była niechęć pokomunistycznego środowiska nauczycieli do wprowadzania zajęć dla małych dzieci i robiono wówczas wiele, aby takie zajęcia nie odbywały się. Na przykład, nie informowano rodziców o możliwości zorganizowania dzieciom nauki religii, często zniechęcając rodziców do zapisywania dzieci na lekcje religii, tłumacząc to jednocześnie brakiem czasu w grafiku zajęć lub brakiem kompetencji u prowadzącego zajęcia katechety. Ten drugi argument, niestety, często był słuszny, ponieważ katecheci do nauczania w przedszkolach nie byli odpowiednio przygotowani, a ci, którzy znaleźli swoje powołanie do nauczania małych dzieci, nie znaleźli swojego statusu jako katechety przedszkolnego. Do dziś sprawa etatu katechety przedszkolnego niestety nie jest do końca uregulowana. W latach 1990-1993 możliwa była praca na 14/20 etatu w 4 przedszkolach na terenie jednej parafii. Katecheta obejmował nauczaniem wszystkie dzieci tj. 16 grup od trzylatków do sześciolatków (ponad 400 dzieci), natomiast obecnie zdarzają się przypadki, że katecheta uczy w 12 przedszkolach, położonych na terenie 4 parafii, obejmując nauczaniem 23 grupy dzieci i ma wszystkie godziny zaliczone jako ¾ etatu. W niektórych parafiach, gdzie dzieci młodsze przestawały być objęte katechezą w przedszkolu, organizowano taką katechezę przy parafii. Autorka niniejszego artykułu katechizowała takie grupy przez około 15 lat. Bolesnym był jednak fakt, że na ponad 400 dzieci uczęszczających do przedszkoli na terenie para-

Podstawa programowa katechezy formułuje 18 zadań nauczania katechetycznego w przedszkolu¹⁵. Jak wspominaliśmy wyżej, za priorytet na tym etapie nauczania przyjęto odkrywanie Boga. Wszystkie zadania nauczania religii w przedszkolu wynikają z celów katechetycznych i są z nimi powiązane, zwracają uwagę na rozwój sfery duchowej dziecka¹⁶, sięgają do sfery poznawczej¹⁷ i sfery emocjonalnej¹⁸. Mniej brana jest pod uwagę sfera psychomotoryczna, a to przecież ona jest czynnikiem najbardziej wpływającym na rozwój dziecka w wieku przedszkolnym.

W nauczaniu wczesnoszkolnym *Podstawa programowa katechezy* zwraca uwagę na cele i zadania wynikające z okresu życia dziecka, połączonego z jego inicjacją w sakramenty pokuty i Eucharystii, nie zapominając przy tym o kształtowaniu świadomości przyjętego wcześniej chrztu świętego¹⁹. Na wczesnoszkolnym poziomie nauczania odnajdujemy zadania służące rozwojowi sfery duchowej²⁰, poznawczej²¹, emocjonalnej²², jak również psychomotorycznej²³.

fii (około 150 miało katechezę w przedszkolu; tzw. *zerówki* i niektóre pięciolatki), a na katechezę organizowaną przy parafii docierało tylko około 20-25 dzieci. Łatwo policzyć, że tracono wówczas ponad 200 dzieci w wieku przedszkolnym, które nie uczestniczyły w regularnym nauczaniu religii. Na efekty długo nie trzeba było czekać, gdyż w następnych latach narastał problem coraz większej grupy dzieci bez sakramentu chrztu, a pragnących przystąpić w klasie II do I Komunii św. W latach 1998-2006 średnio 5-7 dzieci z klas I i II należało najpierw przygotować do przyjęcia sakramentu chrztu, równoległe przygotowując do I Komunii św.

¹⁵ PPK, s. 18n.

¹⁶ *Odkrywać istoty więzów łączących Boga z człowiekiem oraz powody, dla których winno się trwać w łączności z Bogiem.*

¹⁷ *Odkrywać świat jako dar Boga dla ludzi, nazywać i interpretować rzeczywistość niematerialną, wprowadzać pojęcie Boga jako faktycznej istoty niematerialnej.*

¹⁸ *Poznawać źródło świata wartości i obowiązujących w życiu norm, przywoływać doświadczenia uświadamiające istnienie rzeczywistości niematerialnej.*

¹⁹ PPK, s. 28n.

²⁰ *Wprowadzać w religijny wymiar przeżywania świąt celem świadomego spotkania z Jezusem w wydarzeniach zbawczych, budzić ducha skupienia i uczyć prostego wyrażania wewnętrznych przeżyć, formować wrażliwe sumienie, budzić przeświadczenie o rzeczywistości nadprzyrodzonej zapoczątkowanej w chrześcijaństwie na chrzcie świętym.*

²¹ *Zapoznać z wybranymi wydarzeniami z historii zbawienia (stworzenie świata, ludzi i aniołów; grzech ludzi; obietnica zbawienia; prorocy przekazicielami obietnicy; Jezus obiecany Zbawicielem; Kościół realizujący posłannictwo Chrystusa; Maryja Matką Chrystusa i naszą), uczyć podstawowych modlitw.*

²² *Zakorzeniać wiarę w sferze emocjonalnej i wolitywnej, rozwijać w uczniach zaniepokojenie i postawę otwartości na poznanie Jezusa, pomagać w kształtowaniu właściwej postawy wobec własnego ciała.*

²³ *Wprowadzać uczniów do pełnego uczestnictwa we Mszy św., wychowywać do systematycznego korzystania z sakramentów pokuty i Eucharystii, zachęcać do uczestnictwa w nabożeństwach.*

Na poziomie szkolnego nauczania religii w klasach IV-VI szkoły podstawowej jako główne zadanie jawi się wprowadzenie uczniów w historię zbawienia. Temu też założeniu będą podporządkowane cele i zadania²⁴. Zadania określone na ten etap szkolnego nauczania religii w *Podstawie programowej* są już wyraźnie treściowo powiązane z realizacją innych przedmiotów. Wskazują na korelację z językiem polskim, historią i społeczeństwem, sztuką (plastyką i muzyką), przyrodą. Jest również powiązanie ze ścieżkami edukacyjnymi, takimi jak, edukacja prozdrowotna, edukacja ekologiczna, edukacja czytelnicza i medialna oraz wychowanie do życia w społeczeństwie²⁵. One to wspólnie winny wpływać z taksonomii celów i zadań dydaktyki ogólnej i katechetycznej. Analizując sformułowane przez *Podstawę programową* zadania, dostrzegamy dbałość o rozwój sfery duchowej²⁶, poznawczej²⁷, a także emocjonalnej²⁸. Wśród wymienionych zadań trudno jednoznacznie dostrzec te, które mogłyby wpływać na rozwój sfery psychomotorycznej uczniów klas IV-VI, chociaż niektóre z nich poniekąd wskazują w nieznaczny sposób na tę sferę²⁹.

Kolejny poziom nauczania szkolnego to gimnazjum. *Młodzi w tym okresie przeżywa kryzys tożsamości. Boi się pogardy, braku wiary w nią, oburza się na fałsz, hipokryzję, obojętność. Nosząc trud dorastania aktywność swą skierowuje na obronę, a jednocześnie oczekuje wsparcia w tworzeniu pozytywnego auto-*

²⁴ PPK, s. 40n.

²⁵ PPK, s. 44-47.

²⁶ *Pomóc w pogłębianiu przeżywania roku liturgicznego w łączności z podejmowanymi prawdami biblijnymi, pomóc w rozumieniu liturgii, a zwłaszcza Eucharystii, kształtować postawę odpowiedzialności oraz chrześcijańskiego sumienia, pogłębiać osobisty kontakt z Bogiem w modlitwie, kształtować postawę odpowiedzialności z akcentem na zadania wobec: rodziny, klasy, szkoły, grupy rówieśniczej, Kościoła – pomóc w odnajdywaniu własnego miejsca i zadań, rozwijać poczucie przynależności, kształtować postawę odpowiedzialności i podejmowania zadań w środowisku życiowym.*

²⁷ *Wprowadzać w lekturę Pisma Świętego, kształtować umiejętność odbioru tekstów biblijnych, zapoznać z wybranymi fragmentami Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu, wprowadzić w podstawowe prawdy wiary Kościoła w oparciu o teksty biblijne, kształtować umiejętność symbolizowania.*

²⁸ *Motywować uczniów do poznawania i przygotowywać do odbioru tekstów biblijnych, pomóc w przygotowaniu do przemian okresu dojrzewania i kształtować pozytywny stosunek do daru płciowości, budzić postawę szacunku i zaufania Bogu, wspierać prawidłowy rozwój emocjonalny i społeczny, prowadzić do dostrzegania potrzeby budowania własnej wiary w łączności z innymi – świadectwo życia.*

²⁹ *Kształtować umiejętność czynnego, świadomego i zaangażowanego włączania się w liturgię Kościoła, wskazywać chrześcijańskie motywy wyborów w codziennym życiu, kształtować refleksyjną postawę wobec różnych sytuacji życiowych i zobowiązań moralnych, pomóc w budowaniu systemu wartości opartego na wierze, otwierać na świat wartości stanowiących fundament relacji międzyludzkich.*

rytetu³⁰. Pomijamy dalszą, bogatą charakterystykę młodzieży w wieku gimnazjalnym, choć niezwykle ważną dla ustalenia celów nauczania w sferze religijnej. Zakładamy, że twórcy taksonomii celów dla poszczególnych grup wiekowych uczniów znają potrzeby i możliwości, czyli psychologię określonych grup wiekowych. W *Podstawie programowej katechezy* odnajdujemy zestaw 10 zadań katechezy i nauki religii na poziomie gimnazjalnym³¹. Na tym poziomie napotykamy zadania nauki religii sformułowane w sposób bardzo szeroki. W jednym zadaniu określonych jest kilka zadań pośrednich, wynikających z zadania głównego. W ustaleniu taksonomii celów będzie to zatem znaczyło umieszczenie w jednym zadaniu kilku sfer taksonomicznych. Na przykład, zadanie 10.³² przenika w sobie zarówno rozwój sfery duchowej, poznawczej, emocjonalnej i psychomotorycznej. Autorzy programu proponują korelację nauki religii z przedmiotami: język polski, historia, wiedza o społeczeństwie, sztuka (plastyka i muzyka), biologia i geografia. Włączają naukę religii w ścieżki edukacyjne: edukację filozoficzną, prozdrowotną, czytelnictwem i medialną, edukację regionalną – dziedzictwo kulturowe w regionie, edukację europejską i kulturę polską na tle tradycji śródziemnomorskiej³³. Te wszystkie elementy włączone do nauczania religii w szkole mają być pomocą w ukształtowaniu młodego człowieka i służyć jego dobremu przygotowaniu do podejmowaniu dalszych wyborów życiowych, zwłaszcza kierunku podejmowania dalszej drogi kształcenia i brania odpowiedzialności za te wybory. Powinny one służyć również do budowania pełnej świadomości dojrzałości chrześcijańskiej, przypieczętowanej przyjęciem sakramentu bierzmowania.

Kolejny poziom kształcenia to nauczanie w szkołach ponadgimnazjalnych. *Czas kształcenia ponadgimnazjalnego to okres dochodzenia do autentycznej religijności. (...) Proces ten dokonuje się najpierw przez odrzucenie świata religijności dziecięcej i odrzucenie praktyk religijnych (...), po czym następuje względna równowaga psychiczna sprzyjająca krystalizacji postaw religijnych. (...) Gdy jedni szukają głębszego sensu życia, znajdując upodobanie w modlitwie, inni*

³⁰ PPK, s. 49.

³¹ PPK, s. 56n.

³² Brzmi ono następująco: *Uświadomić motywy wiary chrześcijańskiej; przygotować do samodzielnego podejmowania i rozwiązywania problemów religijnych (w związku z przygotowaniem do przyjęcia sakramentu bierzmowania); ukazać odpowiedź Kościoła na istotne problemy związane z przekazywaniem życia i życiem społecznym oraz przygotować uczniów do udzielania przez innych – jako katolików świeckich – prawdziwej odpowiedzi, jaką daje Kościół na te problemy; wdrożyć do apostołstwa świeckich.*

³³ PPK, s. 61-68.

zapominają o Bogu i nie tęsknią za zbawieniem pochodzącym od Niego³⁴. Te sprzeczności stawiają przed szkolnym nauczaniem religii niemałe wyzwanie. Odpowiedzią na nie może być formułowanie celów i podejmowanie zadań adekwatnych do potrzeb człowieka na początku jego dorosłego życia. *Podstawa programowa* podaje zestaw 20 zadań do realizacji na tym poziomie nauczania³⁵. Analiza tych zadań ukazuje kompleksowość ujęcia zadań w odniesieniu do rozwoju sfery duchowej człowieka. Dostrzegamy, na przykład, zadania służące rozwojowi poznawania wiary, która wynika również z zadań rozwijających sferę poznawczą człowieka³⁶, wychowanie do modlitwy³⁷, wprowadzenie do misji³⁸. Wyraźnie zaznaczone są zadania dotyczące wychowania liturgicznego³⁹, formacji moralnej⁴⁰ oraz wychowania do życia we wspólnocie⁴¹. *Podstawa programowa katechezy* wskazuje na potrzebę korelacji nauki religii z takimi przedmiotami szkolnymi, jak: język polski, historia, wiedza o społeczeństwie, biologia, geografia, podstawy przedsiębiorczości. Na poziomie licealnym proponuje się również realizację ścieżek edukacyjnych, takich jak: uczestnictwo w kulturze, wychowanie do życia w rodzinie, edukacja filozoficzna, edukacja prozdrowotna, edukacja ekologiczna, edukacja czytelnicza i medialna, edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie, edukacja europejska. W szkole zawodowej propozycja ścieżek edukacyjnych dotyczy takich zagadnień, jak: blok humanistyczno-społeczny, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie do życia w rodzinie⁴².

Szczególne miejsce w katechetyce i nauczaniu religii w szkole zajmuje praca dydaktyczno-wychowawcza z dziećmi i młodzieżą, posiadającymi specjalne po-

³⁴ PPK, s. 71.

³⁵ PPK, s. 75n.

³⁶ *Pogłębiać rozumienie i przyjąć prawdę o Chrystusie zmartwychwstałym, wprowadzić w zrozumienie symboli, przy pomocy których wyrażamy w liturgii cześć Bogu, pogłębiać znajomość etyki małżeńskiej.*

³⁷ *Wprowadzić w rozumienie modlitwy jako wznoszenia swej duszy ku Bogu, szansy odkrycia swej godności i powołania, ukazywać modlitwę jako szansę odkrywania działania Boga w swoim życiu.*

³⁸ *Kształtować potrzebę świadczenia o wierze w Jezusa Chrystusa na współczesnych areopagach.*

³⁹ *Ukazać uświęcający wymiar uczestnictwa w liturgii, wprowadzać w liturgię Kościoła domowego, ukazać Eucharystię jako źródło miłości chrześcijańskiej.*

⁴⁰ *Ukazać Chrystusa przynoszącego orędzie prawdy i wolności, wzywającego do nawracania się, ukazać życie chrześcijanina jako drogę ku doskonałości, uczyć krytycznego spojrzenia na bieżące wydarzenia, ukazać Eucharystię jako źródło miłości chrześcijańskiej.*

⁴¹ *Ukazać trudności związane z podjęciem obowiązków dojrzałego członka społeczeństwa, uczyć krytycznego spojrzenia na bieżące wydarzenia.*

⁴² PPK, s. 84-96.

trzeby edukacyjne. *Podstawa programowa katechezy* osobną uwagę w formułowaniu celów i zadań nauczania religii poświęca osobom z niesprawnością intelektualną⁴³. Dla tej grupy uczniów niezbędne jest takie pokierowanie ich rozwojem, aby wesprzeć ich zaburzony rozwój, zwłaszcza intelektualny (sferę poznawczą), rozwojem innych sfer: emocjonalnej, duchowej i psychoruchowej, w zależności od możliwości percepcyjnych poszczególnych uczniów. Niezbędna jest tutaj szeroko pojęta indywidualizacja pracy, co stanowi dodatkowe wyzwanie dla nauczycieli-katechetów. Wymienione w dokumencie zadania są podstawą do formułowania celów i zadań szczegółowych nauki religii osób niepełnosprawnych intelektualnie⁴⁴. Zawierają one wiele wątków do podjęcia kształcenia sfer: duchowej⁴⁵, poznawczej⁴⁶, emocjonalnej⁴⁷ i psychomotorycznej⁴⁸. Należy tutaj, oczywiście, wziąć pod uwagę ograniczone możliwości percepcyjne uczniów, zwłaszcza umysłowe. Rozwijanie wszystkich sfer dostępnych dla danego dziecka i indywidualizacji z nim pracy, będzie warunkiem powodzenia dydaktycznego w nauczaniu religii w szkole specjalnej i specjalnej katechezy parafialnej.

Jednym z czołowych zadań szkolnej lekcji religii jest nauczanie. W szeroko pojętej taksonomii celów i związanych z nimi zadań nauczanie to odpowiedzialne jest za równomierny rozwój sfer: poznawczej, emocjonalnej i psychomotorycznej. Na lekcji religii pragniemy, aby młody człowiek rozwinął się też w sferze duchowej. Pełnia tego rozwoju będzie miarą *pełni człowieczeństwa* ukształtowanego przez szkołę człowieka, jego odpowiedzialności za losy swoje, bliskich, czy ogólnie pojętego świata. Ufamy, że przyszłość szkolnej lekcji religii nie będzie leżała w jej uprzedmiotowianiu, przeciwnie, będzie musiała coraz bardziej stawać się rzeczywistością spotkania z Bogiem, szeroko uzupełnianą katechezą parafialną. Współczesny kryzys lekcji religii leży w eksponowaniu i przecenianiu w niej roli nauczania, a przecież zależy nam na doprowadzeniu człowieka do Boga. Na plan pierwszy winno, obok nauczania, wchodzić, wychowanie i wtajemniczanie, czyli to, co do spotkania człowieka z Bogiem jest niezbędnie konieczne. Wiedza, niezwykle ważna do pogłębiania wiary, ma sta-

⁴³ PPK, s. 98-112.

⁴⁴ Por. PPK, s.108.

⁴⁵ *Ukazać Boga kochającego i przyjaznego człowiekowi, przygotować do przyjęcia sakramentów: pokuty, Eucharystii i bierzmowania, wprowadzić podstawowe modlitwy.*

⁴⁶ *Wyjaśnić pojęcia związane z podstawowymi prawdami wiary, wprowadzić pojęcia: dobro, zło, grzech, przebaczenie, przybliżyć przykazania Boże.*

⁴⁷ *Ukazać miłość bliźniego jako zasadę życia.*

⁴⁸ *Kształtować nawyk codziennej modlitwy, uczyć dawania świadectwa przynależności do Boga Ojca i Jezusa Chrystusa działającego mocą Ducha Świętego w Kościele.*

nowić ważny dodatek do kształtowania świadomego chrześcijanina, ale nie może być priorytetem w rozbudzaniu naturalnego dążenia człowieka do kontaktu z Bogiem. Zaczynając nauczanie religii od wczesnego dzieciństwa, poprzez kolejne etapy szkolnego nauczania, nie możemy zapominać o możliwościach percepcyjnych człowieka będącego na danym etapie rozwoju. Czerpiąc z doświadczeń przeszłości i bogatej historii rozwoju katechezy, wprowadzajmy takie jej nowe formy, aby służyły jak najbardziej człowiekowi i uczmy młodego człowieka otwierać się na działanie Boga.